

Т. М. Кузик,
*здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Івано-Франківського факультету Національного університету
"Одеська юридична академія"*

УДК 343.12 (477)

ПОНЯТТЯ ТА ВИМОГИ ДО ОСОБИ ПЕРЕКЛАДАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

*Розглядаються проблеми визначення поняття перекладача як
учасника кримінального провадження. Досліджуються вимоги до
особи перекладача в кримінальному процесі України.
Запропоноване авторське визначення поняття перекладача.*

Ключові слова: учасник кримінального провадження, сертифікований перекладач.

Перекладач є учасником кримінального провадження, який сприяє належним умовам комунікації між особами, які беруть участь у судочинстві та не володіють мовою кримінального судочинства. Перекладач запрошується для здійснення перекладу документів, для надання допомоги під час проведення слідчих і судових дій, для ознайомлення учасників процесу з матеріалами справи та в інших випадках. Тому дослідження проблематики, присвяченої правовому статусу перекладача як учасника кримінального процесу, є актуальним та зумовлене необхідністю визначення його місця серед суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності та з'ясування поняття і вимог, які до нього пред'являються.

Дослідженню поняття та правового статусу перекладача присвячені праці відомих процесуалістів радянського періоду та сучасності, зокрема таких, як О. П. Головинська, М. А. Джафаркулієв, О. П. Кучинська, М. Ю. Рагінський, Г. П. Саркисянц, С. П. Щерба та інші. Однак аналіз відповідних положень кримінально-процесуальної науки показує, що теоретичні напрацювання з цієї проблематики, на жаль, далеко не повністю відповідають вимогам часу та потребують додаткових досліджень.

Наведеним обумовлена мета дослідження, яка полягає у визначенні поняття перекладача та аналізі вимог, які пред'являються до його особи у кримінальному процесі України.

У науці кримінального процесу особи, які беруть участь у судочинстві, позначаються різними термінами: "суб'єкти кримінального процесу", "суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності", "учасники кримінально-процесуального права".

Намагання вчених розмежувати учасників і суб'єктів кримінально-процесуального права не були успішними. Виходячи з того, що всі особи, залучені до участі у кримінальному процесі, вступають у правовідносини, всі вони є суб'єктами цих правовідносин, а отже, і суб'єктами кримінально-процесуального права. Тому, на думку Л. М. Лобойка, ці терміни можуть вживатися як тотожні [1, с. 67].

Що ж стосується суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, то під ними розуміють державні органи, їх посадові особи, фізичні та юридичні особи, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, вступаючи між собою в процесуальні правовідносини, набуваючи при цьому процесуальних прав і виконуючи процесуальні обов'язки [2, с. 212].

Виходячи з цього, перекладач є суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, оскільки вступає у кримінально-процесуальні відносини та набуває при цьому процесуальних прав і виконує процесуальні обов'язки.

Кримінально-процесуальне законодавство використовує поняття “учасник процесу”, яке, як ми зазначили, є рівнозначним поняттю “суб'єкт кримінального процесу”. Тому, пропонуючи класифікацію суб'єктів (учасників) кримінального процесу, В. М. Тертишник відносить перекладача до осіб, які сприяють кримінальному судочинству через виконання завдань, які покладені на нього законом [3, с. 57]. Такі процесуалісти як М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко також відносять перекладача до осіб, які відіграють допоміжну роль у кримінальному процесі [4, с. 68–69].

Свого часу відомий процесуаліст радянського періоду М. С. Строгович стверджував, що перекладач не є учасником процесу, оскільки він не завжди бере участь у провадженні по кримінальній справі, а також його залучення у кримінальний процес має епізодичний характер [5, с. 203–204]. Критикуючи цю позицію, М. А. Джафаркулієв відзначав, що кримінально-процесуальне законодавство відносить до учасників процесу не лише осіб, які захищають у судочинстві свої права, а й інших осіб — прокурора, слідчого, експерта, перекладача тощо [6, с. 8].

Як бачимо, науковці відводили перекладачу другорядну роль, посилаючись на норми КПК України 1960 р., за якими перекладач не віднесений до переліку учасників процесу (п. 8 ст. 32). У той же час участь перекладача передбачалась ст. 128 КПК України 1960 р. з чіткою регламентацією його прав та обов'язків.

У певній мірі цю проблему вирішив Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р., який визначив статус перекладача як учасника кримінального провадження, поставивши крапку в науковій дискусії з приводу визначення місця та ролі перекладача у кримінальному процесі. Законодавець включив перекладача до переліку учасників кримінального провадження (п. 25 ст. 3) та визначив перекладача серед інших учасників кримінального провадження (ст. 68), поряд з цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками, свідком, експертом, спеціалістом. Окрім сторін кримінального провадження, перекладач є самостійним учасником кримінального провадження, котрий наділений певним колом прав, які він може реалізувати під час кримінального провадження.

Таким чином, перекладач є самостійним учасником кримінального провадження з визначеним у законі процесуальним статусом, тобто колом прав та обов'язків. Специфіка участі перекладача у кримінальному судочинстві полягає в тому, що він у певній мірі забезпечує весь комплекс функцій органів, що здійснюють провадження по справі, та інших учасників процесу.

Поняття перекладача як учасника кримінального провадження належним чином не розкриваються в кримінально-процесуальному законодавстві України, що створює труднощі при вирішенні питань, пов'язаних із визначенням компетентності та інших вимог, що ставляться до особи, яка запрошується як перекладач. Так, у ст. 68 КПК України 2012 р. зазначається, що перекладач запрошується у кримінальне провадження у разі необхідності для перекладу пояснень, показань або документів.

На відміну від вітчизняного кримінально-процесуального закону, ч. 1 ст. 59 КПК Російської Федерації визначає перекладача як особу, яка володіє мовами, необхідними для перекладу [7]. Децю розширене поняття перекладача міститься у ст. 63 КПК Білорусії. Так, перекладачем є особа, яка не зацікавлена в результатах справи та володіє мовами, знання яких необхідне для перекладу [8].

Більш чітко визначення міститься у КПК Вірменії. Так, у ст. 83 зазначено, що перекладачем є незацікавлена в результатах справи особа, яка запрошена органом, який веде кримінальне провадження для здійснення перекладу.

Перекладач повинен вільно володіти мовою кримінального судочинства та мовою, з якої здійснюється переклад [9].

Науковці радянського періоду неодноразово звертали увагу законодавця на конкретизацію вимог до особи перекладача. Так, на думку М. Ю. Рагінського, перекладачем повинна бути особа, яка:

- 1) вільно володіє мовами, які необхідні у провадженні по справі;
- 2) не зацікавлена в результатах справи [10, с. 34, 98].

П. Л. Петрухін висував три вимоги до перекладача:

1) компетентність, тобто вільне володіння мовами, необхідними для перекладу;

2) незацікавленість у результатах справи;

3) недопустимість суміщення функцій перекладача з іншими процесуальними обов'язками у кримінальній справі [11, с. 417.]

На думку Р. Д. Рахункова, перекладачем може бути особа, яка досягла повноліття, володіє знаннями з відповідних мов, не зацікавлена в результатах справи, а також така, яка не має судимості [12, с. 268–269].

М. А. Джафаркулієв, окрім уже зазначених, виділяв ще й такі, як призначення перекладача дівнавачем, слідчим, прокурором чи судом, а також вступ у справу тоді, коли будь-хто з учасників не володіє мовою судочинства [13, с. 184–186].

Як видається, зазначені вимоги впливають із норм кримінально-процесуального законодавства, які регламентують участь перекладача у процесі. Однак серед них є й такі, які не характеризують особу перекладача, а є підставою для його залучення у процес, наприклад, вступ у справу тоді, коли будь-хто з учасників не володіє мовою судочинства.

Розвиваючи позиції радянських науковців, сучасні процесуалісти пропонують свої критерії визначення перекладача. Так, О. П. Головинська зазначає, що перекладачем може бути повнолітня особа, яка запрошується до участі в кримінальному судочинстві у випадках, передбачених кримінально-процесуальним законом, вільно володіє мовами, знання яких необхідне для перекладу. В окремих випадках вчена допускає участь у справі в якості перекладача особи з шістнадцяти років [14, с. 66].

З позицією про те, що перекладачем може бути особа, яка досягла повноліття виступає й С. П. Щерба. Однак в окремих випадках науковець допускає участь перекладача, не молодшого шістнадцяти років, так як саме з цього віку настає кримінальна відповідальність за завідомо неправильний переклад і за розголошення даних досудового розслідування [15, с. 64].

Безперечно, перекладачем повинна бути повнолітня особа, однак допустимість участі в якості перекладача особи з 16 років викликає зауваження. Оскільки ми відстоюємо позицію, що перекладачем у суді повинна бути особа, яка має відповідну освіту, кваліфікацію та склала кваліфікаційний іспит у Міністерстві юстиції України, тобто отримала сертифікат, який надає їй право на судовий переклад, то логічно, що ним не може бути шістнадцятирічна особа. Вік перекладача не повинен бути принциповою умовою для судового перекладача через те, що значно важливішою буде вимога щодо сертифікації такого перекладача, яка передбачає попередню спеціальну освіту, кваліфікацію та складання спеціальних іспитів. Однак якщо для участі в судочинстві необхідним є використання перекладацьких послуг особи, яка володіє рідкісною мовою, але не є сертифікованим перекладачем (за умови відсутності сертифікованого перекладача з цієї мови), то така особа однозначно повинна бути повнолітньою та повністю дїездатною.

Окрім вимоги про повноліття перекладача, російський науковець Я. М. Ішмухаметов висуває до перекладача ще й такі:

- 1) бути незацікавленим у результатах справи;

2) вільно володіти усною та писемною мовою, якою володіє особа, що не володіє або недостатньо володіє мовою кримінального судочинства [16, с. 83–87].

На жаль, кримінально-процесуальне законодавство України не визначає чітких вимог, які пред'являються до перекладача. КПК України 2012 р. висуває таку вимогу до перекладача, як компетентність. Так, відповідно до ч. 4 ст. 68 КПК України перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача, причому вказівки у законі щодо з'ясування компетентності перекладача і як в ній пересвідчитись немає.

На думку О. П. Головинської, компетентність перекладача означає володіння ним мовами, з яких і на які здійснюється переклад [14, с. 64]. Однак, як зазначає А. Фірсова, знання граматики обох мов недостатньо, необхідні певні знання в юриспруденції, достатній словниковий запас, дотримання точності при передачі сутності викладеного [17, с. 60].

Покрещук О. та С. Фурса обґрунтовано акцентують увагу на тому, що перекладач у юридичному процесі обов'язково повинен володіти юридичною термінологією та мати хоча б мінімальний багаж знань у тій чи іншій галузі права [18, с. 89].

Перекладач не є спеціалістом у галузі права, але повинен оперувати всіма необхідними юридичними термінами, не вдаючись у сутність юридичних проблем. Від перекладача вимагається вільне володіння мовою, знання якої необхідне для перекладу, що включає в себе здатність здійснювати переклад будь-яких, у тому числі й спеціальних термінів. Перекладач не повинен роз'яснювати будь-які терміни, але зобов'язаний здійснювати їх точний переклад [14, с. 68].

Що ж стосується компетентності сурдоперекладача, то при її визначенні слід враховувати деякі особливості. Так, головне завдання знаків і жестів глухонімих полягає в передачі їх смислового значення. Для всіх глухонімих України їх мова є загальноприйнятою, універсальною. Глухонімі передають свої думки двома способами: за допомогою жестикулярно-мінічних знаків, які означають, як правило, конкретні предмети, осіб чи дії та за допомогою дактильної (ручної) азбуки, яка включає в себе ознаки як писемної, так і усної мови та ґрунтується на правилах граматики. Слід зазначити, що один жест означає не одне, а декілька слів, близьких за значенням. Жестами та мімікою не передаються абстрактні поняття, тому другий спосіб перекладу є більш прийнятним у кримінальному процесі, оскільки точніше передає значення знаків глухонімого учасника кримінального провадження [19, с. 14].

Таким чином, компетентність перекладача визначається не лише знанням мови перекладу, а й володінням спеціальною термінологією залежно від сфери здійснення перекладу. Незважаючи на відсутність у законі вказівки про спеціальну освіту перекладача, специфіка галузевого перекладу зумовлює наявність у перекладача спеціальних (фонових) знань, умінь і навичок, необхідних для успішної професійної діяльності у певній сфері. Тому предметна чи спеціальна компетентність як складова професійної компетентності перекладача є запорукою правильного та точного перекладу в кримінальному судочинстві. Тому перекладачами чи сурдоперекладачами у кримінальному судочинстві можуть бути лише особи, які сертифіковані Міністерством юстиції України та внесені до Реєстру судових перекладачів, тобто є професійними судовими перекладачами. Факт атестації таких перекладачів й буде ознакою їх компетентності.

Однією з вимог, які ставляться до перекладача, є умова про його незацікавленість у результатах справи. Таке положення не закріплене безпосередньо у ст. 68, а впливає з її аналізу. Так, сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, слідчий суддя чи суд не лише пересвідчуються в особі перекладача і його компетентності, а й з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком. З'ясування цих обставин здійснюється з

метою виключення в якості перекладача зацікавленої особи. Крім того, виходячи із змісту ч. 1 ст. 79 та ч. 1 ст. 77 КПК України 2012 р. перекладач не має права брати участі в кримінальному провадженні, якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї зацікавлені в результатах кримінального провадження. За наявності такої обставини він зобов'язаний заявити самовідвід.

На думку Я. М. Ішмухаметова, не можуть бути перекладачами особи, які працюють у правоохоронних органах або в суді, оскільки в інших учасників процесу (обвинуваченого, його захисника тощо) будуть підстави сумніватися у неупередженості та незацікавленості перекладача. Науковець виключає участь у якості перекладача особи, яка є родичем будь-кого із сторін, оскільки також можна говорити про зацікавленість перекладача через родинні зв'язки із вказаними особами [16, с. 83].

Оскільки перекладач відіграє опосередковану, але дуже важливу роль у процесуальному отриманні та закріпленні доказів, закон не допускає суміщення функцій перекладача з функціями інших учасників кримінального провадження, а тому з метою справедливого розгляду справи важливо, щоб переклад здійснювався особою, яка жодним чином не стосується справи чи інтересу. Процесуальним механізмом досягнення вимоги незацікавленості перекладача в результатах справи є інститут відводу. Підставою для відводу перекладача є його участь у цьому ж кримінальному провадженні в якості заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, слідчого судді, захисника, свідка, експерта, спеціаліста (ст. 77).

Вітчизняний кримінально-процесуальний закон не ставить до перекладача таких вимог, як вік, дієздатність, наявність судимості тощо. Як зазначає І. О. Шевельов, перекладач повинен бути повнолітньою та дієздатною особою, щоб адекватно оцінювати свою участь у процесуальних діях, усвідомлювати свою значимість для судочинства, а також відповідальність у разі невиконання покладених на нього обов'язків [20, с. 77].

Таким чином, на підставі викладеного можна сформулювати вимоги, яким повинен відповідати перекладач для участі у кримінальному судочинстві, які одночасно є ознаками перекладача:

1. У якості перекладача (сурдоперекладача) у кримінальне провадження може бути залучена особа, яка сертифікована Міністерством юстиції України як судовий перекладач з конкретної мови та внесена до Реєстру судових перекладачів. Це є підтвердженням компетентності перекладача.

2. Перекладачем може бути особа, яка не зацікавлена у результатах справи.

3. Перекладачем є особа, яка досягла повноліття.

На підставі сформульованих вимог та ознак можна сформулювати визначення перекладача. Перекладач — це незацікавлений у результатах справи повнолітній учасник кримінального провадження, який сертифікований Міністерством юстиції України на здійснення перекладу з конкретної мови на мову судочинства та наділяється для цього процесуальними правами та обов'язками.

Список використаних джерел

1. Лобойко, Л. М. Кримінально-процесуальне право [Текст] : [підручн.] / Л. М. Лобойко. — К. : Істина, 2008. — 488 с.
2. Габлей, Н. Г. Поняття суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності [Текст] / Н. Г. Габлей // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : [зб. наук. ст.]. — 2007. — Вип. XVIII. — С. 208–212.
3. Тертишник, В. М. Кримінально-процесуальне право України [Текст] : [підручн.] / В. М. Тертишник. — [4-те вид., доп. і переробл.]. — К. : А.С.К., 2003. — 1120 с.
4. Михеєнко, М. М. Кримінальний процес України [Текст] : [підручн.] / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. — К. : Либідь, 1999. — 534 с.
5. Строгович, М. С. Курс советского уголовного процесса [Текст] : [в 2 т.] / М. С. Строгович. — М. : Наука, 1968. — Т. 1. — 1968. — 489 с.

6. Джафаркулиев М. А. Принцип национального языка и процессуальное положение переводчика в уголовном процессе [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.715 "Уголовное право и уголовный процесс" / М. А. Джафаркулиев. — М., 1972. — 17 с.
7. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ [Электронный ресурс] Консультант Плюс. — URL : <http://www.consultant.ru/popular/upkrf>.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь: от 16.07.1999 г. № 295-3 [Электронный ресурс] ПРАВО — Законодательство Республики Беларусь. — URL : <http://levonevski.net/pravo/norm2009/num37/d37043.html>.
9. Уголовно-процессуальный кодекс Армении от 01.07.1998 г. [Электронный ресурс] National Assembly of the Republic of Armenia. — URL : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450&lang=rus>.
10. Рагинский, М. Ю. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР [Текст] / М. Ю. Рагинский. — М. : Юрид. лит., 1985. — 498 с.
11. Теория доказательств в советском уголовном процессе [Текст] / отв. ред. Н. В. Жогин. — М. : Юрид. лит., 1973. — 745 с.
12. Рахунов, Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву [Текст] / Р. Д. Рахунов. — М. : Юрид. лит., 1961. — 277 с.
13. Джафаркулиев, М. А. Проблемы национального языка судопроизводства в правотворческой и правоприменительной деятельности на современном этапе [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Джафаркулиев Мирага Аграф оглы. — М., 1990. — 439 л.
14. Головинская, Е. П. Процессуально-правовые основы деятельности переводчика по обеспечению принципа языка уголовного судопроизводства [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Головинская Елена Павловна. — Воронеж, 2006. — 193 л.
15. Щерба, С. П. Переводчик в уголовном процессе [Текст] : [научн.-практ. пособ.] / С. П. Щерба. — М. : Экзамен, 2005. — 416 с.
16. Ишмухаметов, Я. М. Язык судопроизводства как принцип российского уголовного судопроизводства [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ишмухаметов Яксагалей Мухаметгалеевич. — Ижевск, 2006. — 204 л.
17. Фирсова, А. Работе переводчиков в судопроизводстве организационную базу [Текст] / А. Фирсова // Социалистическая законность. — 1972. — № 2. — С. 60–61.
18. Покрещук, О. Процессуальные становление переводчика в нотариальном та інших юридично значущих процессах: проблемні питання [Текст] / О. Покрещук, С. Фурса // Право України. — 2000. — № 10. — С. 87–90.
19. Щербаковский, М. Г. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений [Текст] / М. Г. Щербаковский, А. А. Кравченко — Х. : Ун-т внутр. дел, 1999. — 78 с.
20. Шевелёв, И. А. Язык судопроизводства и участие переводчика в уголовном процессе России [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шевелёв Игорь Александрович. — Санкт-Петербург, 2008. — 189 л.

Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права, процесу та криміналістики Івано-Франківського факультету Національного університету "Одеська юридична академія" (протокол № 3 від 23 жовтня 2012 року)

Надійшла до редакції 15.11.2012

Кузык Т. М. Понятие и требования к лицу переводчика в уголовном процессе Украины
Рассматриваются проблемы определения понятия переводчика как участника уголовного производства. Исследуются требования к лицу переводчика в уголовном процессе Украины. Предлагается авторское определение понятия переводчика.

Ключевые слова: *участник уголовного производства, сертифицированный переводчик.*

Kuzyk, T. M. The Notion of an Interpreter and the Requirements to an Interpreter's Identity in the Criminal Process of Ukraine

The problems of definition of the notion of an interpreter as a participant of the criminal process are being analyzed. The requirements to an interpreter's identity in the criminal process of Ukraine are being researched. The author's definition of the notion of an interpreter has been proposed.

Keywords: *participant of the criminal process, credentialed translator.*